

Ginniken. Het komt nu volop in de sfeer van waardering en kritiek, zowel van socialistische als christelijke kant. Terecht merkt Bloemen op dat de discussies tijdens de eerste wereldoorlog een sterk theoretisch karakter droegen. Omdat de praktische betekenis ervan gering is, moet hier de kritische vraag rijzen wat dan de zin ervan is de oorlog ter afbakening te hanteren?

Dat Hijmans en Van Gogh, beide ingenieurs, in 1920 een organisatie-adviesbureau oprichten, heeft meer met de Nederlandse industriële ontwikkeling en tendenties in het ingenieursberoep te maken. Op basis van het nagelaten archief van Hijmans en Van Gogh geeft Bloemen een uiterst boeiend relaas van de eerste schreden op het weerbarstige adviesterrein, van de tegenslagen, de smalle verdiensten en het eerste succes, met name de reorganisatie van de machinefabriek 'Jaffa' te Utrecht omstreeks 1925. Daarbij kan het ons niet ontgaan dat Hijmans en Van Gogh er naar streefden de macht van het management over de werklieden te vergroten. Het *scientific management* is dan al los van het Taylorisme geraakt en staat voortaan voor bedrijfsorganisatie als wetenschap, met nieuwe auteurs als Gilbreth en in Nederland nieuwe geïnteresseerden als de psychotechnici en de accountants, naast de ingenieurs. In 1925 vindt de oprichting plaats van het Nederlandsch instituut voor efficiency. Zeker is er iets van een beweging op dit terrein te constateren maar omtrent de uitwerking ervan op de praktijk betracht de auteur terecht enige terughoudendheid. Meer is ook niet mogelijk omdat daartoe nader onderzoek in de bedrijven noodzakelijk zou zijn. Positief is intussen dat werkgevers en werknemers het onderwerp niet tot inzet van de klassenstrijd maakten. Bij de werkgevers bestond een zekere reserve en bij de werknemers begrip voor de verbeteringen. De grote tijd zou pas na de tweede wereldoorlog komen. Voor de beschrijving daarvan is het boek van Bloemen als opmaat onmisbaar.

Tot slot enige bezwaren. Van principiële aard is dat de auteur door niet een kader van Nederlandse economische geschiedenis 1900-1930 als achtergrond te schetsen wel veel aan de voorkennis van de lezer overlaat. Een karakteristiek van de jaren twintig en de tweede industriële revolutie van destijds zou het boek toegankelijker hebben gemaakt. Een verwijzing naar deel 14 van de nieuwe *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* zou al niet hebben misstaan.

Kleinigheden betreffen de lijst van bronnen en literatuur. De vindplaats van het archief Louwerse is niet aangegeven en het archief van het bureau van Hijmans en Van Gogh, zo belangrijk voor deze studie, treffen we in het geheel niet aan. De titels van de boeken van Heerding zijn onvolledig en bij Limpergs' dagboek van zijn reis naar de Verenigde Staten zijn de namen van de uitgevers geheel weggelaten. En ten slotte: wie is toch die prof. Van Nes die al in 1921 in de mijnen tijdstudies verrichtte?

Dit alles kan de indruk van een goed en evenwichtig boek niet wegnemen. Het doet zelfs uitzien naar een vervolg.

Joh. de Vries

J. Magee, *The Belgians in Ontario. A History* (Toronto-Reading: Dundurn Press, 1987, 271 blz., ISBN 1 55002 019 6).

Ongeveer 18.000 inwoners van de Canadese provincie Ontario waren van Belgische origine in 1981. Joan Magee vertelt het verhaal van de ettelijke duizenden Belgen die tussen het begin van de twintigste eeuw en de jaren vijftig naar Zuidwest Ontario emigreerden. De omschrijving 'Belgen' in de titel is wel misleidend vermits het vooral Vlamingen uit de provincies Oost- en

West-Vlaanderen betrof. De auteur besteedt geen aandacht aan de *push* factoren (het waarom van de emigratie). De *pull* factoren (wat de Belgen naar Ontario trok) komen daarentegen uitgebreid aan bod. Een relatieve meerderheid van de Vlamingen had een landbouwgerichte beroepsachtergrond vooraleer naar Canada uit te wijken. Een aanzienlijk aantal vond er dan ook werk in de teelt van suikerbieten of op de talrijke tabaksplantages. De Vlaamse bietenwerkers in Zuidwest Ontario wisten zich zulk een goede reputatie op te bouwen dat zij na verloop van tijd tot de meest begeerde arbeidskrachten gingen behoren. De Canadese overheid en suikerbaronnen spitsten hun recruteringscampagnes toe op potentiële Vlaamse immigranten. Wereldoorlog I bracht de Vlaamse inwijking tot een einde. Vlaamse arbeidskrachten werden dan aangetrokken uit het nabije Detroit en Michigan. Dit werd het begin van een lange en vruchtbare wisselwerking tussen de Vlaamse kolonie in Detroit en de Vlaamse centra in Zuidwest Ontario. De suikernijverheid had erg te lijden van de depressie tijdens de jaren dertig. Meer en meer Vlamingen schakelden dan ook over naar de meer lucratieve tabaksteelt.

De Belgische immigratie naar Ontario verliep in drie fasen. De eerste groep vestigde zich tussen 1905 en 1914 in dat deel van Ontario dat een landbrug vormde met de aanzienlijke Vlaamse kolonie in Detroit. De tweede fase liep van 1918 tot 1928, en spitste zich toe op een omvangrijker gebied meer naar het oosten gelegen. De driehoek Kitchener-Dunnville-London werd een van de belangrijkste tabaksproducerende regio's in Ontario. De derde fase startte in 1948 en eindigde in de jaren zestig. De nieuwkomers vestigden zich over gans Zuidwest Ontario. De samenstelling van deze derde groep verschilt ook aanzienlijk van de samenstelling van de twee vorige fasen. Het aandeel van de Walen was vergroot, en meer en meer immigranten hadden een commerciële of industriële beroepsachtergrond. Stedelijke centra en de secundaire sector begonnen dan ook een belangrijker rol te spelen als aantrekkingspolen voor de Belgen.

Joan Magee toont duidelijk aan dat een actief Vlaams bewustzijn bleef verderleven in het gedachtengoed van de Vlamingen in Detroit en Ontario. De aanwezigheid van verscheidene oud-fronters en de Vlaamsgezindheid van Vlaamse kapucijnen die in de regio een klooster hadden, speelden zonder enige twijfel een aanzienlijke rol. Pater Ladislaus Segers schreef een aanzienlijke collectie flamingantistische artikelen voor de Vlaamse *Gazette van Detroit*. Een Vlaamsgezinde vereniging — Vlaanderen's kerels — werd in 1928 opgericht. Tevens werd de Guldensporenslag regelmatig herdacht in de streek. Contacten met de Vlaamse activist Adolf Spillemaeckers en culturele uitwisselingen met de Flandria-Americana club, beide gesitueerd in Detroit, versterkten dit Vlaamse gedachtengoed nog meer.

De auteur belicht vervolgens het bloeiend Vlaams verenigingsleven dat tot uiting kwam in tal van sportverenigingen en culturele organisaties. De Belgische bijdragen tot de wereld van de kunst, muziek en universiteit komen vervolgens aan bod. De *Canadian Association for the Advancement of Netherlandic Studies* werd in 1971 opgericht. De verscheidene lokale afdelingen stelden zich de bevordering van het onderwijs in de Nederlandse taal tot hoofddoel. Belgische landbouwers en ondernemers worden in een voorlaatste hoofdstuk belicht.

Het laatste en langste hoofdstuk geeft de resultaten van een in 1985 gehouden enquête waaraan een honderdtal Belgische-Canadezen, wonende in Essex County (Ontario), hun medewerking verleenden. Twee tekortkomingen dienen hier echter aangestipt te worden. De auteur maakt geen enkele analyse van de gegevens die de vragenlijsten opleverden. Een vergelijking met de data van soortgelijke vragenlijsten die de auteur ondernam tijdens haar onderzoek naar Scandinavische en Nederlandse immigranten in Ontario, wordt evenmin aangeboden.

Het boek geeft duidelijke aanwijzingen voor het potentieel van verder, diepgaander en meer specifiek gericht onderzoek. Archieven van plaatselijke Vlaamse verenigingen, de kapucijnen

en verscheidene Vlaamse parochies kunnen een schat van informatie opleveren over de evolutie van de Vlaamse gedachte temidden van de Vlaamse immigranten in Detroit en Ontario. Tevens is er een uitgebreide correspondentie tussen potentiële Vlaamse emigranten en vertegenwoordigers van de suikernijverheid voorhanden. Zonder enige twijfel is dit een vruchtbaar onderzoeksdomein voor geïnteresseerde onderzoekers.

Talrijke uittreksels uit brieven en kranten maken van deze studie een levendig relaas. Wetenschappelijke methodologie heeft echter moeten onderdoen voor een meer populaire vormgeving waarin filiofiëtistische tendenzen (het benadrukken van de bijdragen van de Belgen tot de Canadese maatschappij) en anekdotisme nogal dikwijls de bovenhand krijgen. Toch behoort het rijk geïllustreerde en vlot leesbare boek, met een schat van numerieke gegevens en andere informatie (zoals een lijst van Belgische clubs in Ontario), tot het beste wat er voorhanden is betreffende de studie van de Belgen op het Amerikaanse continent.

Carl Pansaerts

F. de Glas, *Nieuwe lezers voor het goede boek. De Wereldbibliotheek en Ontwikkeling/De Arbeiderspers vóór 1940* (Dissertatie Katholieke Universiteit Brabant; Amsterdam: Wereldbibliotheek, 1989, 336 blz., f49,50, ISBN 90 284 1554 8).

'Uitgeven', zo luidt een bekende uitspraak van Wim Schouten, oud-directeur van De Bezige Bij en van het Kluwer-concern en oud-voorzitter van de CPNB, 'is net Russisch roulette. Van elke nieuwe uitgave hoop je dat ze een succes wordt; maar het is elke keer een gok en er is niets treurigers dan de aanblik van een magazijn vol onverkoopbare exemplaren van een boek'. Waarop het commentaar van een auteurs-echtgenote die haar frustraties wilde luchten, luidde: 'Daarom zijn jullie uitgevers allemaal nymfomane gekken, die zich de dag na het uitkomen van een boek alweer in het volgende avontuur storten, in plaats van het zojuist verschenen boek tot de bodem uit te buiten'.

Een café-gesprek als inleiding tot de recensie van een proefschrift? Het lijkt wat oneerbiedig, maar er zitten wel alle elementen in van het studieveld 'uitgeverij'. Uitgeven is een productieproces dat zich wezenlijk onderscheidt van de productie van lucifers of koekjes. Je produceert elke keer een uniek produkt, waarvoor de markt onzeker is. Elke uitgave vergt een enorme investering, zowel emotioneel als financieel. Het komt slechts zelden voor, dat de uitgever alleen maar door het winstmotief wordt gedreven: integendeel, hij gelooft in het manuscript en in het boek dat ervan is gemaakt, en hij hoopt juist daarom dat het geld zal opleveren. Het boek is niet alleen het geesteskind van de schrijver maar ook van de uitgever. Deze combinatie van ideële en economische motieven maakt het uitgeversbedrijf zo moeilijk te analyseren.

Frank de Glas heeft in zijn proefschrift op zich genomen het beleid te analyseren van De Wereldbibliotheek en Ontwikkeling/De Arbeiderspers in de jaren twintig en dertig, de periode waarin beide uitgeverijen met nadruk streefden naar het winnen van 'nieuwe lezers van het goede boek'. Hij heeft hier twee studiegebieden onder handen: de studie van het fenomeen uitgeverij en die van de verticale cultuurspreiding.

In zijn eerste hoofdstuk onderzoekt De Glas het uitgeversbedrijf. Hij maakt duidelijk dat de studie van dit gebied nog nauwelijks is begonnen. Waarschijnlijk komt dit, doordat het begrip uitgeverij zich moeilijk leent voor systematische indeling en aanpak.

Uit de analyses van De Glas blijkt, dat ideële en commerciële motieven in het uitgeversbedrijf